

EUGENIUSZ K. CHYLEK
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

ZMIANY W ORGANIZACJI ZAPLECZA NAUKOWO-BADAWCZEGO RESORTU ROLNICTWA

Wstęp

W dokumencie Komitetu Badań Naukowych pn.: „Stan nauki i techniki w Polsce” stwierdza się między innymi, że Polską naukę cechuje rozproszenie badań i przyczynkowość ich wyników. Konieczne jest zatem dostosowanie nauki do obecnych warunków społeczno - gospodarczych kraju, co wiąże się z daleko idącymi procesami restrukturyzacyjnymi oraz w wielu przypadkach ze zmianą form własności. Dziś nawet najbogatsze kraje nie mogą sobie pozwolić na finansowanie wszystkich możliwych inicjatyw naukowych. Powstaje zatem konieczność wyboru, a decyzje te wymagają czytelnego sformułowania priorytetów wynikających z polityki państwa w zakresie nauki i badań, która z kolei musi być pochodną strategii gospodarczej i społecznej kraju oraz aktualnego stanu nauki i techniki.

Do koordynacji działań, dotyczących reorganizacji jednostek badawczo-rozwojowych w Polsce Prezes Rady Ministrów powołał 24 marca 2000 roku Międzyresortowy Zespół ds. Reformy Jednostek Badawczo-Rozwojowych. Stosownie do zarządzenia nr 99 Prezesa Rady Ministrów z 21 grudnia 2000 r. zmieniającego zarządzenie w sprawie ww. Międzyresortowego Zespołu ds. Reformy Jednostek Badawczo-Rozwojowych, do jego zadań należy podjęcie prac dotyczących określenia warunków przygotowania projektów programów wieloletnich lub projektów celowych zamawianych oraz przygotowanie programu restrukturyzacji jednostek badawczo-rozwojowych i przedstawienie Prezesowi Rady Ministrów odpowiedniego dokumentu w tej sprawie, w terminie do dnia 30 czerwca 2001 r.

Zaplecze badawczo-rozwojowe MRiRW

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, dostrzegając rolę i znaczenie zaplecza badawczo-rozwojowego w naukowym wspieraniu programów społeczno-gospodarczych resortu, związanych między innymi z dostosowaniem przepisów prawnych jak i struktur organizacyjnych jednostek rolnictwa, rynków rolnych i rozwoju wsi do funkcjonujących w krajach Unii Europejskiej – już wcześniej podjęło działania organizacyjne, mające na celu dostosowanie struktur i zakresu badań jednostek naukowych do obecnych i przyszłych potrzeb resortu. W tym celu rozpoczęto szeroką konsultację ze środowiskiem naukowym resortu celem wypracowania optymalnych ścieżek reorganizacyjnych resortowego zaplecza badawczo-rozwojowego. Za punkt wyjścia do dalszych przekształceń jbr resortu przyjęto - określenie docelowego funkcjonowania struktur całej nauki rolniczej w aspekcie jej naukowego wspierania perspektywicznych programów społeczno-gospodarczych działów: rolnictwo, rynki rolne i rozwój wsi.

Działalność nauki na rzecz poszczególnych resortów reguluje ustawa o jednostkach badawczo-rozwojowych z 1985 roku, nowelizowana w 2000 r. Zgodnie z obowiązującymi przepisami jbr jako jednostka państwowa gospodaruje samodzielnie przydzieloną i nabytą częścią mienia ogólnonarodowego, występuje w obrocie we własnym imieniu i na własny rachunek oraz pokrywa koszty bieżącej działalności z uzyskiwanych przychodów, odpowiadając w pełni za swoje zobowiązania.

Ustawa o utworzeniu KBN daje Komitetowi pełne uprawnienia nie tylko w zakresie tworzenia polityki naukowej i naukowo-technicznej oraz koordynacji działalności naukowej i badawczo-rozwojowej ale przede wszystkim - przyznawania środków finansowych z budżetu państwa bezpośrednio jednostkom badawczo – rozwojowym, na ich działalność statutową w tym inwestycyjną, badawczą i współpracę z zagranicą.

Instytuty resortu rolnictwa posiadają swoje oddziały zamiejscowe, filie, bądź zakłady doświadczalne. W strukturach organizacyjnych 11 instytutów resortu znajduje się obecnie 41 zakładów doświadczalnych (ZD), borykających się często z poważnymi trudnościami finansowo-ekonomicznymi. W 1991 r. było ich - 72. W 2000 r. posiadały one w użytkowaniu wieczystym 23 746 ha użytków rolnych, przy czym ogólna powierzchnia gruntów w tych zakładach wynosiła 29 190 ha. Zakłady doświadczalne, będące częścią instytutu, działają jako wyodrębnione jednostki organizacyjne na pełnym rozrachunku gospodarczym. Do zadań zakładów doświadczalnych należy prowadzenie doświadczalnictwa i hodowli w zakresie tej dziedziny nauki, jaką zajmuje się instytut.

Wielkość i struktura środków trwałych jednostek badawczo-rozwojowych określa poziom ich potencjału badawczo-rozwojowego i poziom nowoczesności. Na dzień 30 czerwca 1999 r. wartość księgowa brutto wszystkich jbr wynosiła

965 120 968 zł, a wartość księgowa środków trwałych netto 452 425 347 zł, czyli środki te amortyzowane są (umorzone) w 53,12 %.

Największe zużycie środków trwałych występuje w dwóch jednostkach na poziomie około 97 %, a najniższe na poziomie 38,68 % w jednej jednostce.

W strukturze środków trwałych najpoważniejszą pozycję stanowi grupa budynków (62,85 %) i budowli (18,05 %). Stopień amortyzowania budynków wynosi średnio 42,06 % i waha się od 13,38 do 76,68 %. Średnie amortyzowanie budowli wynosi 56,56 %. Udział pozostałych grup środków trwałych w strukturze waha się od 0,8 - 6,3 %.

Stopa zużycia środków zabezpieczenia energetycznego i środków transportu wynosi ponad 75 %, w maszynach, urządzeniach, aparaturze specjalnej i branżowej odpowiednio - 69,45 %, w maszynach, urządzeniach i aparaturze ogólnego zastosowania 60,52 %, a w pozostałych urządzeniach technicznych 19,73 %.

Dane te wskazują, że w majątku większości jbr nadal kluczową pozycję stanowią różnego rodzaju budynki, w tym budynki mieszkalne. Oznacza to, że konieczna jest dalsza restrukturyzacja tej części mienia jbr w kierunku pozbycia się tzw. majątku, w sposób nieuzasadniony obciążającego i tak napięte budżety jbr.

Niepokojący jest wysoki stopień amortyzowania maszyn, urządzeń, aparatury i wyposażenia jbr stanowiących potencjał badawczo-rozwojowy. W części jednostek potencjał ten jest w pełni amortyzowany. Świadczy to o dużych brakach w wyposażeniu jednostek w nowoczesny sprzęt i aparaturę oraz o przyszłych potrzebach w zakresie inwestycji i zakupach aparatury naukowo-badawczej. Ten fakt trzeba brać pod uwagę projektując strukturę nowych jbr Ministra RiRW. Otrzymywane na ten cel środki w KBN są niewystarczające. Szybkie starzenie się potencjału badawczo-rozwojowego jbr może spowodować obniżenie ich konkurencyjności, zwłaszcza w momencie integracji z UE. Konieczne są także zmiany organizacyjne w tym obszarze, w celu lepszego wykorzystania aparatury badawczej (często bardzo drogiej).

Finansowanie

Decyzje co do wielkości finansowania poszczególnych jednostek podejmuje KBN na podstawie przygotowanych przez jbr i zaopiniowanych przez Ministerstwo Rolnictwa wniosków. W tej sytuacji organ nadzorujący praktycznie nie ma wpływu na podejmowane w Komitecie decyzje w sprawie finansowania jednostek badawczo-rozwojowych, zwłaszcza w sytuacji gdy jego przedstawiciel nie jest członkiem KBN.

Część jednostek realizujących badania w obszarze rolnictwa pozyskuje także niewielkie środki z dotacji budżetowej Ministerstwa Rolnictwa na postęp biologiczny, utrzymanie rezerwy genetycznej, na ocenę hodowlaną i użytkową, monitoring jakości gleb, wody i roślin, produktów rolniczych i spożywczych, na

zwalczanie zaraźliwych i zakaźnych chorób zwierząt gospodarskich oraz inne zadania niezbędne resortowi do prowadzenia prawidłowej polityki rolnej.

Udział jbr resortu rolnictwa w wydatkach budżetu państwa (KBN - dział "Nauka") na naukę w ciągu ostatnich lat spadł z 8,9% w 1990 r. do 7,5% w 1991 r., do 7,3% w 1992 r., do 5,9% w 1993 r., do 5,8% w 1994 r., do 5,6% w 1995 r., do 5,4% w 1996 r., do 4,9% w 1997 r., do 4,6% w 1998 r., do 4,5% w 1999 r., by w roku 2000 osiągnąć najniższy z dotychczasowego poziom 4,8%, mimo, że w ostatnich latach pod nadzór MRiRW zostały włączone z innych resortów trzy jednostki zatrudniające ponad 400 osób.

Zatrudnienie

Potencjał kadrowy jbr resortu jest nieznacznie skromniejszy od potencjału, jakim dysponuje 9 uczelni rolniczych, w których liczba profesorów i doktorów habilitowanych, razem wziętych, przewyższa w przybliżeniu o 200 - 300 osób liczbę wszystkich pracowników naukowych, zatrudnionych w jednostkach resortu.

W 2000 r. przeciętne w roku zatrudnienie w jbr resortu, łącznie z częścią produkcyjną ZD, wyniosło 6627 osób. Ze względu na duże ograniczenia w finansowaniu jbr z budżetu, permanentną w wielu jednostkach restrukturyzację wewnętrzną, a także ze względu na stosunkowo niskie płace, zatrudnienie ogółem w okresie transformacji zmniejszało się z roku na rok. Szczególnie duży spadek zatrudnienia w jbr resortu odnotowano na początku lat 90-tych. Spadek ogólnego zatrudnienia w latach 1989-1993 w jbr resortu wyniósł ok. 48%. Tendencja spadkowa utrzymywała się do 2000 r. Redukcje zatrudnienia dotyczyły głównie pracowników, zatrudnionych w działalności produkcyjnej ZD a także pracowników administracyjnych i technicznych.

W ciągu ostatnich pięciu lat (od 1995 r.), pomimo przeniesienia pod nadzór MRiRW trzech nowych jbr, w których w 2000 r. było zatrudnionych 376 osób, zatrudnienie w zapleczu naukowo-badawczym resortu spadło o 2870 osób, czyli o ponad 30,2% w stosunku do stanu w 1995 r. Liczba pracowników naukowych po gwałtownym spadku w latach 1991-1992, utrzymuje się od 1993 r. na prawie stałym poziomie około 1300 osób, chociaż i w tej grupie pracowników w ostatnich kilku latach odnotowuje się tendencję spadkową. W 2000 r. przeciętna w roku liczba pracowników naukowych w zapleczu badawczo-rozwojowym resortu wyniosła 1284 osób, podczas gdy w 1995 r. było ich 1319. Uwzględnić przy tym należy fakt włączenia w tym okresie do zaplecza resortu 3 nowych jbr z innych resortów, w których w 2000 r. było 113 pracowników naukowych. W tej sytuacji liczba profesorów zatrudnionych w jbr resortu nawet wzrosła ze 160 w 1995 r. do 171 w 2000 r.

Niepokojącym zjawiskiem jest powstanie luki pokoleniowej w wielu jbr. resortu wskutek niedoboru młodej kadry naukowej, która w 2000 r. stanowiła poniżej 9% ogółu pracowników naukowych. Począwszy od 1994 r. obserwuje

się jednak niewielki przyrost liczby pracowników naukowych w wieku do 30 lat, co należy ocenić pozytywnie w aspekcie odnawiania kadry naukowej (115 osób w 2000 r.).

Niekorzystna jest struktura terytorialna zatrudnienia pracowników naukowych, bowiem tylko 4,8 % (62 osoby) tych pracowników w 2000 r. było zatrudnionych w działach naukowych ZD.

Wraz z redukcją zatrudnienia w jbr resortu w okresie transformacji korzystnie wzrósł udział procentowy pracowników naukowych w strukturze zatrudnienia, osiągając w 2000 r. poziom 19,4%, podczas gdy jeszcze pięć lat temu - w 1995 r. wynosił tylko 13,9 %. Najliczniejszą grupę stanowią pracownicy ze stopniem naukowym doktora - 68%. Z tytułem naukowym profesora jest 155 pracowników, co stanowi 16% ogółu pracowników ze stopniami i tytułami naukowymi. W 1998 r. tytuł naukowy profesora uzyskało 9 osób, stopień naukowy doktora habilitowanego 17 osób, a doktora 41 osób. Najwięcej stopni i tytułów naukowych uzyskali pracownicy instytutów rolniczych. W centralnych laboratoriach przetwórstwa rolno-spożywczego nikt nie uzyskał stopni i tytułów naukowych. W grupie profesorów tylko 32 osoby nie ukończyły 50 roku życia, 263 osoby mają ponad 50 lat, a wśród nich aż 82 osoby uzyskały w 1999 r. uprawnień emerytalne. Jest to zjawisko bardzo niepokojące i należy je wziąć pod uwagę prowadząc procesy restrukturyzacyjne.

Analiza struktury wiekowej pracowników naukowych wskazuje, że najwięcej bo 46% stanowią pracownicy, którzy mają powyżej 50 lat. W przedziale wiekowym 31-50 lat znajduje się 45% pracowników natomiast do 30 lat tylko 9% pracowników.

W celu poprawienia struktury naukowej pracowników jbr należy:

- dążyć do zwiększenia zatrudnienia w grupie pracowników naukowych do 30 lat.
- zwiększyć aktywność pracowników naukowych w wieku 31-50 lat w zdobywaniu stopni naukowych, a w szczególności doktora habilitowanego.
- przeprowadzić weryfikację pracowników naukowych, którzy ukończyli 50 lat, a w szczególności pracowników zatrudnionych na stanowiskach asystentów.
- zaktywizować samodzielnych pracowników nauki w działalności na rzecz przewyższenia zastoju w rozwoju kadry naukowej.

Analiza efektywności jednostek badawczo-rozwojowych MRiRW metodą DEA¹

Na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa zespół ekspertów pod kierunkiem prof. M. Świtłyka² przeprowadził analizę efektywności ponoszonych nakładów na

¹ DEA - Data Envelopment Analysis.

² Szyrmer J., Kaniszewski St., Świtłyk M. (1999): „Założenia do Programu Organizacji Zaplecza Badawczo-Rozwojowego Resortu Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej”. Warszawa 1999 r.

naukę w poszczególnych jednostkach badawczo-rozwojowych. Do obliczeń przyjęto model, w którym mierniki efektywności zorientowane są na efekty poszczególnych jbr (odpowiadają na pytanie o ile mogą być zwiększone efekty prac naukowo-badawczych, bez zmiany lub z optymalizacją ponoszonych nakładów?) oraz podejście zakładające zmienną skalę dochodów (VRS). Zastosowano w badaniach model zorientowany na efekty, ponieważ ilości efektów są podstawowymi kryteriami oceny jbr, a modele uwzględniające zmienną skalę dochodów pozwalają na uniknięcie wpływu braku optymalnych warunków funkcjonowania na skalę efektywności.

W celu określenia różnic w efektywności pomiędzy centralami a całymi jbr obliczenia wykonano dla central jbr oraz dla całych jbr uwzględniając odpowiednią agregację danych. Dla central uzyskane środki finansowe zdefiniowano jako sumę

- dotacji budżetowej KBN na działalność statutową, dotacji budżetowej na działalność ogólnotechniczną,
- dotacji budżetowej MRiGŻ (o. MRiRW), pozostałe wpływy z dotacji budżetowej,
- wpływów z fundacji,
- z tytułu uczestnictwa w naukowych programach współpracy z zagranicą,
- wpływów ze zleceń podmiotów gospodarczych na realizację prac badawczo-rozwojowych,
- sprzedaży wyników prac badawczo-rozwojowych,
- wpływów ze sprzedaży patentów, praw ochronnych, licencji, projektów racjonalizatorskich i innych osiągnięć naukowo-technicznych.

Dla całych jbr uzyskane środki finansowe zdefiniowano jako

- środków uzyskanych z dotacji budżetowej (KBN, MRiGŻ (o. MRiRW) oraz
- środków uzyskanych z innych źródeł przeznaczonych na dofinansowanie dotacji.

Metoda DEA daje możliwość wykrycia zależności ekstremalnych zmiennych przyjętych do analizy (co nie zawsze jest widoczne w innych metodach) oraz wskazuje na kierunki poszukiwania optymalnej kombinacji nakładów w celu osiągnięcia zaplanowanych efektów. Może być zatem ważnym elementem badań nad efektywnością jednostek, wspomagającym podejmowanie decyzji dotyczących m.in. formułowania strategii naprawczych dla obiektów o nie najlepszej kondycji finansowej.

Wyniki analizy wykazały, że nie zawsze ponoszone nakłady na działalność jednostek przynosiły oczekiwany skutek. Porównując wskaźniki efektywności dla central jbr oraz całości jbr stwierdzono znaczne pogorszenie się wskaźników efektywności w niektórych analizowanych całych jbr w porównaniu do central jbr co świadczy o nieefektywnej działalności części zakładów doświadczalnych.

Analiza zatrudnienia dokonana tą metodą wykazała, że w części jednostek występuje nadmiar pracowników w większości grup procowniczych.

Organizacyjne rozwiązania funkcjonowania nauki rolniczej w wybranych krajach Unii Europejskiej

W krajach Unii Europejskiej różnie przedstawia się sprawa finansowania, organizacji i nadzoru nad nauką rolniczą. W Holandii Ministerstwo Rolnictwa posiada obecnie 12 jednostek, w Wielkiej Brytanii 10 jednostek, w Republice Federalnej Niemiec 10 jednostek naukowych.

Organizacja nauk rolniczych w Holandii

Nauka rolnicza w Holandii realizowana jest na 3 poziomach: badania podstawowe – realizowane są w Uniwersytetach, badania strategiczne – są prowadzone w Instytutach należących do Ministerstwa Rolnictwa Holandii tzw. Instytuty DLO (Dienst Landbouwkundig Onderzoek). Obecnie jest ich 12 zatrudniających około 3000 osób. Dla wszystkich Instytutów jest jedna administracja, statystyka i biblioteka. Należy dodać, że z wyjątkiem 3 Instytutów, wszystkie pozostałe znajdują się w Wageningen. Organizacja Instytutów jest dyscyplinarna tj. prowadzi się badania w ramach określonej specjalności np. genetyki i hodowli, ochrony roślin, uprawy, nawożenia i agrotechniki – zajmując się zarówno roślinami rolniczymi, warzywniczymi jak i sadowniczymi oraz badania stosowane – prowadzone w Stacjach Badawczych. Obecnie w Holandii jest 10 Stacji badawczych.

Finansowanie nauki w Holandii przedstawia się następująco:

– nauki podstawowe	– 100% nakładów pochodzi z budżetu
– nauki strategiczne	– 80% nakładów z budżetu i 20% z fundacji
– nauki stosowane	– 50% nakładów z budżetu i 50% z fundacji
- (związki farmerów, giełdy i inne).

Stacje Badawcze są ściśle połączone z regionalnymi farmami doświadczalnymi. Przyznane środki finansowe na roczną działalność każdej Stacji są w 2/3 wykorzystywane na działalność samej Stacji Doświadczalnej i 1/3 na działalność farm doświadczalnych.

Bardzo interesujące jest pozyskiwanie środków finansowych na naukę z organizacji farmerskich, giełd i aukcji. Każdy z farmerów płaci podatek na rozwój nauki. Udział ten jest różny zależnie od rodzaju produkcji i wynosi:

– 0,2% od obrotu	produkcja rolnicza
– 0,35% od obrotu	produkcja warzywnicza
– 0,6% od obrotu	produkcja sadownicza
– 0,15% od obrotu	produkcja szklarniowa
– 0,02% od obrotu	produkcja zwierzęca.

Nauka rolnicza w Federalnej Republice Niemiec

Stosownie do zapisów art. 74 Konstytucji RFN zadaniem jednostek naukowo-badawczych jest naukowe rozpoznawanie problemów oraz przedstawianie propozycji do podejmowania przez Rząd decyzji celem wykonania zadań legislacyjnych i administracyjnych, zmierzających do zwiększenia dobrobytu całego społeczeństwa.

Nauka resortowa jest ukierunkowana na wspomaganie osiągania przez Ministra Rolnictwa, Wyżywienia i Leśnictwa (BML) celów politycznych i gospodarczych postawionych przez Rząd Federalny. Badania w zakresie działania BML realizuje 10 jednostek naukowych oraz Centralna Stacja Dokumentacji Rolniczej i Informacji. Są one w całości finansowane przez Ministra Rolnictwa. Oprócz tych jednostek stosownie do art. 91 b Konstytucji RFN zadania te realizuje również 7 instytutów badawczych z tak zwanej „niebieskiej linii” oraz Centralna Biblioteka Wiedzy Rolniczej. Te jednostki są finansowane w połowie z budżetu federalnego i w połowie z budżetów krajów związkowych.

Prace badawcze realizują też inne jednostki badawcze, w tym jednostki naukowe wielkich przedsiębiorstw pracujących na rzecz rolnictwa, leśnictwa i wyżywienia. Realizowane są również prace o zasięgu międzyresortowym i koordynowane są przez Federalne Ministerstwo Oświaty, Nauki, Badań i Technologii (BMBWT). Dwie jednostki naukowe pełnią również zadania naczelnego urzędu rządowego. Są to Federalny Instytut Naukowy Rolnictwa - Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft - BBA i Federalny Instytut Naukowy Chorób Wirusowych Zwierząt / Bundesforschungsanstalt für Viruskrankheiten der Tiere - BFAV.

Ze względu na oszczędności finansowe w przyszłości planuje się pozostawienie 7 jednostek naukowych w resorcie - zmniejszenie o 30%. Ile i jakie jednostki naukowe resortu pozostaną i jak będą one zorganizowane zależy wyłącznie od kierownictwa BML.

Istniejące rozwiązania dotyczące funkcjonowania i prowadzenia resortowych badań w zakresie działania Ministra BML, szczególnie te dotyczące kompetencji Ministra BML w finansowaniu resortowych jednostek badawczo-rozwojowych oraz kwestie organizacji nauki resortowej, jak też koordynacji międzyresortowej mogą być przydatne do wykorzystania w warunkach Polskich do prowadzenia reorganizacji resortowych instytutów Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz do nowelizacji ustawodawstwa dotyczącego funkcjonowania i współdziałania wszystkich członów organizacyjnych odpowiadających i realizujących zadania naukowo-badawcze w Polsce.

Przy pracach nad nowym modelem organizacji nauki w sferze rolnictwa w Polsce można również wziąć pod uwagę rozwiązanie Wielkiej Brytanii, gdzie istnieje szereg Instytutów i Laboratoriów finansowanych głównie przez Ministra Rolnictwa i koordynowanych przez Radę Rolniczych Badań Naukowych.

Dla pełniejszego zobrazowania istniejących systemów organizacji badań i nauki w sferze rolnictwa ważnym jest również system istniejący we Francji, gdzie funkcjonuje jeden Państwowy Instytut Rolniczy (INRA), działający na zasadzie korporacji, skupiający wiele ośrodków naukowych z terenu całego kraju, mających dużą samodzielność.

Poza zagadnieniem organizacji badań i nauki warto również podkreślić, że w najbardziej rozwiniętych krajach OECD najwięcej środków kieruje się na badania stosowane i to w proporcji 70% badania stosowane, 30% badania podstawowe. Mimo, że z takim podziałem nauki można polemizować to uwzględniając bardzo wysoką efektywność polityki naukowej i gospodarczej w krajach rozwiniętych, firma Arhtur de Little w swojej ekspertyzie sfinansowanej ze środków PHARE, dla rządu polskiego zaleca by skorzystać z dobrych wzorów. W kraju rozwijającym się w taki sposób jak Polska powinniśmy preferować ze szczególną troską badania stosowane. Zalecenie to niestety nie jest realizowane! W dalszym ciągu w polityce naukowej państwa preferowane są badania poznawcze (podstawowe) i to z dziedzin, które nie mają wpływu na potencjalny rozwój gospodarczy kraju. Oznacza to mniejsze zaangażowanie i ukierunkowanie badań na cele gospodarki, na cel zniwelowania dystansu technologicznego, na zafunkcjonowanie wyników badań jako towaru na rynku i w konkurencji. Jeżeli na ten wyjątkowo niekorzystny stan nałożymy rozproszonego odbiorcę wyników badań i brak zdecydowanych działań w kierunku utworzenia nowoczesnej struktury gospodarki oraz błędnie realizowany proces prywatyzacji - z pominięciem tzw pakietu badania i rozwój, to obraz realnego wsparcia wynikami badań rozwoju gospodarki i poprawy konkurencyjności na rynku, wydaje się być trudny do osiągnięcia.

Możliwe działania restrukturyzacyjne jbr

Działania dotychczasowe

Restrukturyzacja jbr Resortu rolnictwa prowadzona w latach 1991-1992 wynikała z drastycznego ograniczenia środków budżetowych KBN na działalność badawczą w jbr i polegała głównie na dużym zmniejszeniu zatrudnienia i upraszczaniu struktur organizacyjnych wewnątrz jednostek poprzez zmniejszanie liczby pionów organizacyjnych, komórek organizacyjnych i samodzielnych stanowisk pracy. W latach 1993-1997 zmiany strukturalne obejmowały przede wszystkim zakłady doświadczalne funkcjonujące w strukturach organizacyjnych 11 instytutów o profilu rolniczym. W okresie tym nastąpiło zmniejszenie liczby zakładów z 71 do 60. W wyniku podjętych działań restrukturyzacyjnych powierzchnia gruntów będących w wieczystym użytkowaniu jbr. zmniejszyła się z ponad 56 tys. ha do ok. 49 tys. ha. W 1997 r. jbr wydzierżawiły spółkom i innym podmiotom ponad 7,3 tys. ha. W okresie tym wystąpiła tendencja wzrostowa w sprzedaży zbędnego majątku jbr, szczególnie mieszkań zakładowych

i gruntów, co odciążało jednostki z ponoszenia kosztów utrzymania tego majątku.

W grudniu 1996 roku Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, w uzgodnieniu z Przewodniczącym Komitetu Badań Naukowych oraz Ministrem Finansów, wydał zarządzenia w sprawie połączenia:

- Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin z Instytutem Ziemiaka.
- Instytutu Zootechniki z Centralnym Ośrodkiem Badawczo-Rozwojowym Drobiarstwa.

W planach Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w 1996 roku były również działania prowadzące do utworzenia z 23 jbr 12 silniejszych kadrowo i organizacyjnie instytutów kompleksowo realizujących badania w poszczególnych, ważnych z gospodarczego punktu widzenia obszarach nauki. Sprzeciw części środowiska naukowego i wpłatanie w ten proces grup politycznego nacisku zahamowało te przekształcenia. Gdyby nie te działania dziś o wiele łatwiejszy byłby proces budowy Państwowych Instytutów Badawczych w obszarze rolnictwa, rynku rolnego i rozwoju wsi. Niezależnie od tych uwarunkowań w resorcie rolnictwa w dalszym ciągu pracowano nad restrukturyzacją jbr.

W 1997 r. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej przeprowadził reorganizację polegającą na poszerzeniu obszaru badawczego o zagadnienia badań nad rynkiem produktów ogrodnictwa;

W 1997 r. Minister Rolnictwa przejął zgodnie z zarządzeniem z 30 grudnia 1996 r., byłego Ministra Przemysłu i Handlu, nadzór nad Instytutem Maszyn Spożywczych oraz Ośrodkiem Badawczo-Rozwojowym Maszyn dla Przetwórstwa Płodów Rolnych.

Należy stwierdzić, że wszystkie jbr resortu w większym lub mniejszym stopniu prowadziły w 1998 r. dalszą wewnętrzną restrukturyzację pod kątem efektywniejszego wykorzystania posiadanego potencjału dla celów badawczych, wdrożeniowo-upowszechnieniowych i produkcyjno-usługowych.

W dalszym ciągu kontynuowana jest restrukturyzacja jbr poprzez:

- przekształcenie (utworzenie na bazie majątku) zakładów w jednoosobowe spółki z o.o. jbr lub wnoszenie części ich mienia aportem do innych spółek prawa handlowego.
- wydzierżawienie zbędnego majątku.
- sprzedaż części posiadanych gruntów (prawa wieczystego użytkowania) i zbędnego do celów naukowych mienia w drodze przetargu publicznego. W jbr. dokonywany jest przegląd niewykorzystanych środków trwałych, które sukcesywnie oferowane są do sprzedaży. Coraz ściślejsza współpraca jbr z zakładami przemysłowymi powoduje, że jednostki likwidują własny potencjał doświadczalny, którego funkcje przejmują oddziały produkcyjne zakładów.

- nieodpłatne przekazywanie zasobów mieszkaniowych organom samorządu terytorialnego lub spółdzielniom założonym przez najemców oraz ich sprzedaż najemcom.

Oczekuje się, że wynikiem przemian w zapleczu badawczo-rozwojowym rolnictwa będzie utworzenie jednostek naukowych działających w różnych formach organizacyjnych:

- których wielkość i organizacja zarządzania zapewni niezbędną w gospodarce rynkowej elastyczność ich funkcjonowania oraz efektywność gospodarowania posiadanym mieniem i środkami finansowymi,
- które będą przygotowane pod względem kadrowym i technicznym do kształcenia kadry naukowej oraz do realizacji ścisłej współpracy z odbiorcami prac badawczych, a także z doradztwem i szkolnictwem rolniczym,
- które zapewnią komplementarność prac badawczo-rozwojowych w określonych statutem obszarach badawczych, także realizację programów interdyscyplinarnych, międzyresortowych oraz międzynarodowych,
- które będą mogły być wykorzystane przez resort do opracowywania ekspertyz, analiz i syntez o charakterze interdyscyplinarnym, niezbędnych do realizacji nowych zadań stawianych przed resortem,
- które wyodrębnią i pozbędą się niechcianego majątku itp.

Kierunki oraz obszary badań realizowanych przez jednostki naukowe powinny wynikać przede wszystkim z:

- potrzeb gospodarki narodowej i jej podmiotów, zamawiających określone badania,
- zakresu współpracy krajowej i zagranicznej, która wymaga kontynuacji określonych badań, mających niejednokrotnie charakter usługowy,
- oczekiwań odbiorców, którzy gotowi są wdrażać i upowszechniać innowacje,
- priorytetów badawczych ustalonych i przyjętych do finansowania przez Komitet Badań Naukowych.

Z analizy powyższych przesłanek wyłaniają się następujące obszary badawcze:

- technika i technologia w rolnictwie, infrastruktura techniczna i przyrodniczo-techniczna wsi,
- hodowla i uprawa roślin oraz nasiennictwo, w tym hodowla i technologia upraw roślin warzywnych, sadowniczych i kwiatów,
- zagadnienia agronomii, agrotechniki i ochrony roślin, zrównoważonego rozwoju produkcji roślinnej oraz ochrony środowiska i przestrzeni rolniczej,
- hodowla, chów i żywienie zwierząt,
- ochrona zdrowia zwierząt i weterynaryjna ochrona zdrowia publicznego,

- hodowla i produkcja ryb oraz prowadzenie gospodarki rybackiej,
- biotechnologia oraz technika i technologia procesów przetwórstwa rolno-spożywczego,
- zagadnienia kształtowania i zagospodarowania przestrzennego obszarów wiejskich, bioróżnorodności siedlisk, ochrony krajobrazu, dorobku kulturowego wsi itp. zagadnienia ekonomiki i organizacji działalności wytwórczej oraz społeczno-ekonomicznych aspektów rozwoju wsi i rolnictwa.

W każdym z podanych obszarów muszą być rozwiązywane zagadnienia dotyczące, spraw monitorowania standardów i norm, badania jakości oraz prognozowania. Zasadnym będzie również powołanie kilku Zakładów Doświadczalnych prowadzących interdyscyplinarne doświadczenia na rzecz kilku jednostek naukowych, określonego regionu kraju czy interdyscyplinarnego programu badawczego.

Przewiduje się, że w każdym z podanych obszarów powinien funkcjonować Państwowy Instytut Badawczy (BIP). Niezależnie od PIB w tych obszarach mogą również funkcjonować inne jednostki w różnych formach organizacyjnych np: jbr, spółki prawa handlowego, jednostki funkcjonujące w ramach podmiotu gospodarczego itp. Restrukturyzacja jednostek badawczo-rozwojowych resortu rolnictwa jest nieunikniona i większość kierownictw jednostek oraz pracowników zdaje sobie z tego sprawę. Należy jednak podkreślić, że restrukturyzacja nie może być procesem szybkim i powinna być zaplanowana na kilka lat.

Uwzględniając cele naukowe, gospodarcze i ekonomiczne w procesie reorganizacji zaplecza badawczo-rozwojowego, zwłaszcza przy tworzeniu PIB należy mieć na uwadze fakt, że oprócz struktur organizacyjnych i zakresu uprawnień, ważną sprawą będzie wyposażenie ich w niezbędne mienie (budynki, budowle, grunty, infrastrukturę techniczną). Cel taki można uzyskać tylko przy reorganizacji całej nauki, a więc wszystkich trzech pionów występujących obecnie w kraju tj. **Szkolnictwa Wyższego, Polskiej Akademii Nauk i Jednostek Badawczo-Rozwojowych**. Nie wyklucza to jednak przygotowań w poszczególnych pionach do restrukturyzacji całej nauki, pod warunkiem tworzenia spójnych ustaw i rozporządzeń traktujących naukę całościowo.

EUGENIUSZ K. CHYŁEK

ZMIANY W ORGANIZACJI ZAPLECZA NAUKOWO-BADAWCZEGO RESORTU ROLNICTWA

STRESZCZENIE

Nauka warunkuje rozwój gospodarczy i cywilizacyjny oraz podnosi prestiż kraju we współczesnym świecie. Najważniejszym celem polityki naukowej i naukowo-technicznej państwa jest uzyskanie wyników, które mogą wspierać procesy transformacji

społeczno-gospodarczej kraju i przyczynić się do wzrostu jego gospodarki i rozwoju społecznego. Dla osiągnięcia tego celu niezbędne jest skuteczne powiązanie nauki z innymi obszarami aktywności społecznej i gospodarczej, a w szczególności z oświatą i doradztwem. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, dostosowując struktury oraz zakres badań jednostek naukowych do obecnych i przyszłych potrzeb resortu, rozpoczęło konsultację ze środowiskiem naukowym w celu wypracowania najlepszych rozwiązań reorganizacji resortowego zaplecza badawczo-rozwojowego.

Przeprowadzone w resorcie rolnictwa analizy wykazały, że nie zawsze ponoszone nakłady na działalność statutową jednostek badawczo-rozwojowych (jbr) przynosiły oczekiwany skutek. Porównując wskaźniki efektywności dla central jbr oraz całości jbr stwierdzono znaczne pogorszenie się wskaźników efektywności w niektórych analizowanych całych jbr w porównaniu do central jbr, co świadczy o nieefektywnej działalności części zakładów doświadczalnych. W propozycjach zmian organizacyjnych poza budową struktur przyszłych Państwowych Instytutów Badawczych, zasadnym będzie również utworzenie Zakładów Doświadczalnych prowadzących interdyscyplinarne doświadczenia na rzecz kilku jednostek naukowych, określonego regionu kraju czy interdyscyplinarnego programu badawczego.

EUGENIUSZ K. CHYLEK

CHANGES IN ORGANISATION OF A SCIENTIFIC BASE FOR AGRICULTURE

SUMMARY

Economic and civilization development, and prestige of the country in the world today are conditioned by research. The most important goal of scientific or scientific and technological policy is to gain results which could support processes of social and economic transformation in the country, and contribute to increase its economy and social development. In order to achieve this aim, effective connection of science with other fields of social and economic activities, especially with education and advisory service, is essential.

The Ministry of Agriculture and Rural Development, adjusting structures and scope of research for the research institutes (units) to present and future needs of Polish agriculture, started consultations with scientists to work out the best solutions for reorganization of the supervised research units.

Analysis carried out at the Ministry proved that expenditures on research statutory activities in the supervised by the Minister research institutes in some cases have not brought expected results. Comparing indexes of efficiency achieved by the research units headquarters with the indexes of the same whole units, we stated essential deterioration of the indexes in some units in comparison with achieved in their headquarters. This shows ineffective activities in some of the experimental stations being part of the research institutes. Suggesting organizational changes in the structure of the research institutes, beyond establishing so-called state research institutes in the nearest future, forming the experimental stations for conducting interdisciplinary experiments - each one in aid of a few research institutes located in the same region of the country, or establishing an interdisciplinary research programme, will be legitimate.